

ԼԱՏԻՆԱԿԱՆ ՏԱՌԵՐԸ

ԵՒ ՏԱՃԿԱԿԱՆ, ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԵՒ ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԼԵՃՈՒՆԵՐԸ

Վերջերս ալպանական մեծ ինդիք մը ունինք, ու լատինական և արաբական տառերը կարևոր դեր են խաղացեր այս ինդիքին մէջ: Ալպազայ (Սամսեան սերունդը՝ կը յուսանք՝ իր երևակայութեան մէջ ալ չպիտի ըմբռնէ սա վէճերու էութիւնը, և երկար քաջատրութեանց պէտք պիտի զգայ հասկնալու՝ որ 1910 թուականին թերևս Տանկաստան մարդեր կային՝ որոնք ազգութեան, հպատակութեան, հայրենասիրութեան և կրօնքի հարցերն կապուած կը սկսէին տառերու ձևի հետ:

Սակայն հարցը միայն Ալպանական չէ, ընդհանուր Արևելեան ինդիք մըն է. և ըստ իս՝ Արևելեան ամէն ինդիքներէն կարևորագոյնն սա տառերու ընտրութեան հարցն է:

Մեր «to be or not to be»՝ Ֆիանք թէ մեռնինք՝ որպէս Արևելեան ազատ ազգեր, կամ քայքայուինք հպատակինք աւելի ուժեղ, որովհետեւ աւելի զարգացած՝ Արևմտեան ցեղերուն, հարցեր են՝ որոնք կապուած են սա տառերու ինդիքին: Քաղաքակրթութեան ամենակարևոր գործն լեզուն է, ո՛չ միայն խօսուած, հնչուն լեզուն իսկ անոր գրուած տպուած ձևը: Գիրէն առաջին զէնքն է գոյութեան կոտորասպարէզին մէջ: Այս զէնքն գրեթէ ամէն ամերիկացի քաղաքացիի ձեռքն է. Արևմտեան Եւրոպայի հարիւրէն մինչև եօթմասուն՝ մինչև ութսուն հոգի՝ իրենց լեզուն գրել գիտեն. իսկ Արևելցին հարիւրէն մէկ հոգի գրել չի գիտեր. այսինքն իր ամենապարզ գաղափարներն թուղթի վրայ յայտնել կարող չէ. իր մտազործին, նպատակաճառին, բոխչկին, հայրիկին կամ մայրիկին բան մը հասկցնել կարող չէ, առանց անձամբ տեսակցելու կամ օտարէ մը խնդրելու իրեն համար երկտող մը գրել: Սակայն Պարսիկն, Տաիկն ու Ա-

րաբն, Արևելցին ընդհանրապէս, իր լեզուն աւելի ուղիղ, աւելի մշակուած կը խօսի, քան Անգղիացին, Պրանսացին, իտալացին և Գերմանացին:

Սա տարբերութեան առաջին պատճառն՝ արաբական տառերու թերութիւնն է, և մինչև որ Արևելքն իրեն չազատէ սա տառերէն՝ անոր վիճակի բարեփոխումն անլուծելի հարց մը պիտի մնայ: Արևելեան ազգերն լուռ ու համբ, անասական, անշարժ վիճակի մէջ պիտի մնան, չպիտի թռչին՝ մինչև որ իրենց խանձարուրը պատահեն և գրելու ձև մ'ընդունին, որով ամէն խօսողն և՛ գրել և՛ կարգաւ սովորի տանելի աշխատութեամբ մը: Արաբերէն տառերու ծամողն միշտ որդիի գրութեան մէջ ստանձ մնալու է. նա թե՛ կ'առնէ՝ երբ իրեն սա տառերէն ազատէ:

Արաբական տառերը պահելով և անոնց ձևերը փոփոխելով, երեք փոքր կէտեր դնելու փոխարէն՝ մէկ մեծ կէտ գրելով, զօրութեամբ ձայնաւորը բառերու մէջ խօթելով՝ մեր նպատակին չպիտի հասնինք: Արաբական գրութիւնն՝ ձայնաւոր չուի. զ (կամ շ) ձայնի համար չորս տառեր ունի, ու (կամ Տ) հնչունի համար երկու տառեր. ա և ի ձայնաւորներու համար՝ քանի՛ քանի՛ ձևեր ունին: Ասոնք էական և խոշոր թերութիւններ են:

Ազատութեան միակ ճանապարհը սա է. ձեռք քաշել վերջնականապէս սա ձևերէն և նոր տառեր ընտրել: Այս ուղղութեան վրայ քանի՛ տարի է ես գործել եմ. բայց որովհետեւ իմ աշխատանքը հանգուցեալ իշխան Միւրոն Խանի գործերու շարունակութիւնն է, սա ասպարէզի մէջ և իմ առաջին ներշնչողն և խթանն անոր «Շէյխ և Վէզիր» յօդուածն էր. հարկ կը սեպեմ զայն թարգմանել:

Վէզիրն՝ Օսմանեան վարչապետ մ'է, Շէյխն՝ օրուան Շէյխ-իւլ-իսլամն կամ կրօնապետը. երկուքն ալ երևակայական դէմքեր են. խօսակցութիւնը Պոստլ մէջ է, 1840—1860 թուականներուն:

Գիտե՛լ պիտի՝ որ իշխան Միւրոն Խանն և իր հայրն մուսուլմանութիւն էին բն-

դունելու: Իր գրուածներուն մէջ նա կը խօսի միշտ՝ որպէս մահմետական մը:

Վէգիլիոս. — Քեթէ օտար տէրութիւններ իսլամ կառավարութեան վրայ յարձակին, մեզի համար ինքնապաշտպանութիւնն պարտք մ'է թէ ոչ:

Եկիլոս. — Ամէն կառավարութեան համար ինքնապաշտպանութիւնը պարտք մ'է, ալ աւելի՛ իսլամ տէրութեան մը համար:

Վ. — Սա խնդրդ մէջ տարակոյս չկայ. բայց հոս կէտ մը կայ՝ որ զմեզ ապշեցուցեր է: Մինչև հիմայ չենք հասկցեր՝ ինչ միջոցներով պիտի պաշտպանուինք:

Ե. — Հարցը շատ պարզ է. անշուշտ այն միջոցներով՝ որ մեր կրօնքի հեղինակները և մեր նախահարքն զիրենք կը պաշտպանէին, մենք ալ զմեզ պիտի պաշտպանենք:

Վ. — Ուրեմն երբ Եւրոպացիք թնդանօթներով և հրացաններով զմեզ սպաննեն՝ մենք ալ նետներով և ազնոյներով պիտի պաշտպանուինք:

Ե. — Ոչ, այդպէս չէ. այն զէնքով՝ որով զմեզ կը հալածեն, մի և նոյն զէնքով կամ աւելի ազէկ տեսակով զմեզ պիտի պաշտպանենք:

Վ. — Եթէ կանոնաւոր զօրքերով յառաջ խաղան:

Ե. — Մենք ալ կանոնաւոր զօրքերով պիտի ընդդիմադրենք:

Վ. — Եթէ երկաթէ շողանաներով յարձակին:

Ե. — Սա հարցերու նպատակը չեմ հասկնար. պարզ է, մենք ալ երկաթէ շողանաներով պիտի պաշտպանուինք:

Վ. — Ուրեմն ի դիմաց իսլամի կրօնաւորութեան՝ օտար ազգերու յառաջդիմութեան միջոցներու ընդունելութեան հարկը կը խոստովանիք:

Ե. — Այո՛, մենք կ'ընդունինք որ մեր սուրբ կրօնքի պաշտպանութեան համար պարտաւոր ենք իւրացնել բոլոր միջոցներն և ուժերը՝ մէկ պայմանաւ...

Վ. — Եւ այն պայմանն է...

Ե. — Որ ազգը զմեզ կնամարտեն (աւսորէններու) հետեղ չսեպէ:

Վ. — Զարմանալի ճիշդ դիտողութիւն է այս: Մենք Զեզ հետ համակարծիք ենք: Սակայն հազար աւաղ՝ որ Զեբ հրամաններէն կառավարութեան ընելիքն ամենեւին չի որոշուիր:

Ե. — Ինչպէս չի որոշուիր:

Վ. — Բացատրութեան համար օրինակ մը պիտի բերեմ: Հեռագիրն անտարակոյս Եւրոպացուց ուժերուն միջոցներու մէկն է: Հեռագրութեան սխաթմն ընդունինք թէ ոչ:

Ե. — Անտարակոյս, ընդունինք:

Վ. — Ինչպէս, մի և նոյն եւրոպական ձեռով թէ նոր ձե մը հնարենք:

Ե. — Անտարակոյս, եթէ կարող էք նոր ձե մը հնարել՝ որ մեզի յատուկ ըլլայ, աւելի ազէկ է:

Վ. — Եւրոպական արհեստն ու գիտութիւնը մարդկային հազար տարիներու աշխատութեան գումարումն է, և հեռագիրն անոնց գիտութեան մէկ տեսակն է: Եւ որովհետեւ վերջին քանի մը հազար տարիներու մէջ մենք սա գիտելու նմոյշ մը չենք գտեր, և անոնց նախնական գիտութիւնն ալ չունինք, ուրեմն ի մօտոյ, ո՛չ ի Պաղատաւ, ո՛չ ի Պոլսաբաւ և ոչ յէրզրում՝ մեզմէ ոչ ոք չպիտի նոր հեռագիր մը հնարէ: Հիմայ ինչ կը հրամայենք, սա ճանչցուած հեռագիրն ընդունինք, թէ ըստ պատենք մինչև որ մեզմէ մէկն հնարէ:

Ե. — Որովհետեւ հեռագիրն Եւրոպական յառաջադիմութեանց մէկն է, և որովհետեւ սպասելով՝ մենք միւս տէրութիւններէն յետ պիտի մնանք, ուրեմն դուք առանց տանաման հեռագիրն Եւրոպայէն ընդօրինակեցէք. ասոր մէջ փնաս մը չկայ:

Վ. — Բոլոր յառաջադիմութեանց հարցերն ճիշդ սա հեռագրի խնդրոյն կը նմանին: Որքան Եւրոպացիք հեռագրի գիտի մէջ հանճար և գիտութիւն են ցուցեր, տասնապատիկ ալ աւելի քաղաքագիտութեան մէջ գործունէութեամբ և յառաջդիմութեամբ յառաջ են քալեր. մի և նոյն վարպետութիւնն որ ժամացոյց և շողանաւ շինելու մէջ ունին, մի և նոյնն ալ ցոյց կու տան իրենց դատարաններն կարգադրելու, ռազմագիտական դպրոցները շրտ-

կելու և կրթութեան միւս ճիւղերը զարգացնելու մէջ. և բոլոր կարեւոր բարեփոխումներն հարիւր կերպ գիւտերով և վարչատնտեսամբ կատարելագործեր են, և որովհետեւ առանց անոնց գիտութեան ըսկզբունքներն ընդունելու՝ չենք կարող հեռագիրներ և շոգենաւ շինել, նմանապէս առանց անոնց քաղաքակրթութեան սկզբունքներուն հետեւելու՝ մենք ամենկին չենք կրնար երկիրը անոնց յառաջդիմութեան աստիճանին հասցնել, կամ պիտի անոնց ուժերէն կամ յառաջդիմութենէն վազ անցնինք, կամ պիտի մի և նոյն սկզբունքներուն հետեւինք: Արտաքին սահմանադրէն մեզ ուրիշ ընելիք չի մնար:

Ե. — Ի՞նչ կ'ըսես, մեծաշուք նախարար, Եւրոպացւոց սկզբունքներուն մենք ինչպէս հետեւինք. անոնք Եւրոպացիք են, մենք Օսմանցիք, անոնք կեաւորներ, մենք մուսուլման:

Վ. — Հարցէն չպիտի չեղինք. ես չըսի որ անոնք կեաւորներ չեն. չեմ ըսեր թէ անոնց սկզբունքներն հարկաւ պիտի ընդունինք. խօսքը սա է. Եւրոպական ազգերու ոյժն անոնց հնարքներու հետեւանքն է. եթէ մենք ալ նմանօրինակ ուժերու տէր պիտի ըլլանք, անոնց բոլոր սկզբունքներն ալ պիտի ընդունինք, և կամ անոնց ընդդիմանալու գաղափարէն հրաժարինք. կամ պիտի շոգենաւի չփափագինք, կամ պիտի շոգենաւ շինենք եւրոպական արհեստի սկզբունքներուն հետեւելով: Հիմակ հրամայէ. պիտի թողնե՞ս սա պայմաններով մենք շոգենաւ շինենք՝ թէ ո՛չ. մէկ խօսքով, մեր կարողութեան համար ներելի՞ է մեզ օտարականներու սկզբունքներուն հետեւիլ, թէ ո՛չ:

Ե. — Չեմ հասկնար, սա սնամէջ օրիշակներն առանց պատճառի ինչո՞ւ յառաջ կը բերես:

Վ. — Տէր իմ, ի՞նչ կ'ըսես. մեր կեանքն, ըլլալն կամ չըլլալն՝ կապուած է սա նիւթէն: Բոլոր մեր քարոզանդ վիճակն սա հարցին չլուծուելուն հետեւանքն է: Մինչև սա հարցը չլուծենք՝ ի՞նչ կրնանք ընել: Տէսէք Դուք, զմեզ կառավարութեան մար-

զիկա ի՞նչ դժուարութեան մէջ էք ձգեր: Երբ կ'ուզենք մեր ժամանակի յառաջադիմութեան միջոցներն ընդունիլ, կը պահաք թէ անօրէն եղանք. և եթէ սա միջոցներէն հեռու կենանք, օտար պետութիւնները զանոնք ընդունելով՝ մեր վրայ հարիւր ձև առաւելութիւններ կը ստանան, և մեր իրաւունքները մէկն միւսի քամաւ կէն տակն ու վրայ կ'ընեն. և Դուք դարձեալ կը պահաք՝ թէ մենք անկարող ենք և չենք գիտեր իսլամ երկիրներու իրաւունքները պաշտպանել: Սա երկու առաւելութեանց մէջ ապշած մնացեր ենք: կամ պիտի մեր կրօնապետներն թոյլ տան մեզ Եւրոպական կարողութեան սկզբունքներն ընդունիլ, կամ պիտի երկիրնքէն քանի մը վաշտ հրեշտակներ բերեն՝ զմեզ Եւրոպացւոց ճանկերէն ազատելու:

Ե. — Այսքան Եւրոպական կարողութիւններ կը ճառես, բան մ'ալ Մուսուլմաններու ուժերէն ըսէ: Միթէ մոռցնէր ես, թէ մեր նախնիք ի՞նչ երկիրներու տիրապետեր են՝ մի և նոյն սա միջոցներով՝ որոնց դուն չես հաւեր:

Վ. — Այն աշխարհը և այն ժամանակն անցնալ զնացին: Մեր նախնիքն ուր էին և մենք ուր ենք: Անոնք երբ կ'երեւակայէին որ խօսիլ կարելի է Հնդկաստանի հետ վայրկեանապէս: Անոնց ատեն Պոլսէն մինչև Լոնտրա ամիսներու ճանապարհ էր: Հիմակ քանի մ'օրերու մէջ երկու հարիւր հազար ֆրանսական զինուոր Սեաստարով կը հասնին: Մէկ տարուայ մէջ Պրանսիա միայն՝ տասնապատիկ աւելի հեղինակութիւն կ'արտաբերէ քան թէ մեր նախնիք Ազամէն ի վեր մինչև մեր օրերը: Մեր ժամանակներու հրաշքներէն ո՞րն ըսեմ: Եւրոպայի յառաջդիմութիւնն կարելի չէ կշռնք նախորդ ժամանակներու հետ: Հին թագաւորներու կարողութիւնը կը չափուէր իրենց զօրքերու թիւով. սակայն այսօր երեսուն հազար Անգլիական զինուոր, հարիւր և յիսուն միլիոն (350 պիտի գրէր) Ասիացիներ կը պահէ. յառաջ ցեղերն իրենց բազկի ուժերով կը կռուէին, այսօր մաքառող ոյժն գիտութիւնն է:

Ե. — Հարիւր հազար ամփրին Ձգի, ճիշտ խօսքն աս էր որ ըսիր, ցեղերու ոյժն և վարքն անտարակոյս անոնց գիտութեանց աստիճանին զուգակից են: Եթէ մեր կառավարիչներն իսկապէս յառաջադիմութիւն կ'ուզեն, փոխանակ Եւրոպացւոց կապիկներ ըլլալու, պիտի ամէն խանդով գիտութիւնն ընդհանրացնեն:

Վ. — Հասանք մեր բուն նիւթին. ճիշդ է, կառավարութեան ոյժն, տեւոյթութիւնն և երջանկութիւնն գիտութեան լոյսին զուգակից են: Թէ՛ մենք և թէ օտարադաւանները գիտենք, մեր առաջին ընելիքը սա է, որ չթողնենք մեր ազգն միւսներէն յետ մնայ գիտութեան ասպարիզին մէջ: Բայց ասոր դէմ դժուարութիւն մը կայ՝ որ զմեզ կը կաշկանդէ:

Ե. — Մեծ տէրութեան մը համար կըրթութեան քաջալերումն ամենեւին խոչընդոտ չունի: Սա գործի համար երկու պէտքեր ունինք, փոքր մ'ալ ճիգն և քանակ մ'ալ ստակ:

Վ. — Մեր խոչընդոտներն ասոնք են:

Ե. — Ուրեմն որոնք են:

Վ. — Մեր դժուարութիւնը, ապշումը և դժբաղդութիւնը սա է, որ մեր կրօնակիցներն քրիստոնեայ ցեղերու դէմ կրթութեան ասպարէզի մէջ բնաւին յաղթուած և ջախջախուած են: Մենք որքան աւելի ստակ և ճիգն գործ դնենք, միշտ պիտի տեսնենք՝ որ քրիստոնեայք ամէն գիտութեան մէջ մեզմէ յառաջ են. ոչ միայն Եւրոպացիք, այլ մեր հպատակ քրիստոնեայ ազգերն իսկ ամէն գիտութեան և արհեստի մէջ անչպէս մեզմէ յառաջ են ընկեր, որ այսուհետեւ անոնց դէմ մրցելն անկարելի դարձած է:

Ե. — Սա ինչ անպիտան խօսքեր են: Ես այսպէս կարծիքներ լսելն իսկ ամօթալի կը գտնեմ: Ինչպէս պիտի համաձայնիմ քեզ հետ սա խնդրոյն մէջ: Մեր ո՞ր հպատակներու գիտութիւնն մեզմէ առաջ է: Մեր բնական հանճարը և ձիրքը հազարապատիկ աւելի են անոնց համեմատութեամբ:

Վ. — Մեր խօսքն անհատներու հան-

ճարին և ձիրքերուն շուրջը չէ: Գիտենք որ մեր մէջ անհատներ կը գտնուին՝ որոնք անոնցմէ հանճարով և ձիրքով աւելի օժտուած են: Մեր խօսքն, որ ցաւօք կ'ըսենք, սա է. թէ և մեր բնական ձիրքերն առաւելութիւն ունին, յամենայն դէպս պակաս չեն, թէ և մեր դիւրութիւններն և քաջալերութիւններն մեր զաւակներու կրթութեան համար աւելի են, սակայն կը տեսնենք՝ որ ընդհանուր կրթութեան աստիճանը քրիստոնէից մէջ՝ առ նուազն տասնապատիկ աւելի բարձր է մեզմէ:

Ե. — Զեմ՝ հասկնար՝ սա տարօրինակ զաղափարներն ո՞ր տեղէ կը գտնէք: Ինչ հարկ կայ այժմ մեր հպատակներն մեզմէ բարձր կարծել: Սա զաղափարէն ինչ շահ էք տարել, և ասոր համար ինչ փաստեր և վաւերականներ ունիք արդեօք:

Վ. — Այլ ինչ փաստ և վաւերաթուղթ կ'ուզէք: Սա Զեր մայրաքաղաքը նալինք, և կը գտնենք՝ որ բոլոր այն գործերն որոնք փոքր մը գիտութեան և արհեստին պէտք ունին, քրիստոնէից ձեռքն են: Մեր մէջ հարիւր զարգէս և վաճառական չուներք, իսկ անոնց մէջ խանութի կամ արհեստի աշակերտ մը չպիտի գտնէք՝ որ երկու երեք լեզու չհասկնայ: Մեր յայտնի գիտնականներն թերեւ մէկ աշխարհագրութեան գիրք տեսած չունին, և սա մեր քաղաքին մէջ երեսուն հազար քրիստոնեայ մանչեր կան՝ որոնք կրնան մինչև երկու տարի մեր վարժապետներուն դասախօսել աշխարհագրութեան և հինգ վեց ուրիշ գիտութեան ճիւղերու վրայ: Ո՞ր արհեստն և ո՞ր գիտութիւնը մնաց առանց իր հեղինակին անոնց մէջ, և մեր մէջ ո՞ր է այն գիտնականն՝ որ միայն սա ճիւղերու անունները լսած ըլլայ: Մենք դեռ ևս մեր լեզուի համար չկրցանք մէկ հատ շնորհքով բառգիրք շինել, և սա փութած քրիստոնեայք ամէն լեզուի բառգիրք շինելէն ետք՝ հեղինակ մը չեն թողած, որու գործերն ստէպ չթարգմանեն: Մեր մէջ չեմ կարծիր՝ հազար այլ մարդ մեր ազգային պատմութիւնն աղէկ գիտնան, և

մեր հպատակներու մէջ քանի՜ հազար կիւնեւր և աղջիկներ կրնան ամէն հանդէսի զարդ և պատիւ համարուիլ՝ իրենց գիտութեամբ, հանրային կրթութեամբ՝ տեղեկեացման պատմութեան և բնագիտութեան ամէն ճիւղի մէջ, թողնենք լեզուագիտութիւնը, ինչո՞ւ հետոն երթանք։ Անցնինք միասին շուկան կամ կամուրջի զուլուն և անցորդները դիտենք։ Մեզմէ՛ հազարի մէջ տասը հոգի չպիտի գտնենք՝ որոնք պատու կրնան հէքեաթներէն անդին բան մը հասկնան. սակայն անոնց մէջ՝ ամէն անկիւնի և ամէն դասակարգի մէջ իսկ մէկը պիտի գտնենք՝ որ գիտութեանց սկզբունքներէն զատ՝ կամ բժշկութիւն, կամ մաթեմատիքաւ, կամ քիմիականութիւն, կամ բնական գիտութիւն, կամ նկարչութիւն գիտէ, կամ պատմականութեան և քաղաքագիտութեան ամէն ճիւղերու մասին տեղեկութիւն ունի։

Եւ — Սա գիտութիւնները և արհեստները զոր զուր կը յիշէք, մեր հիմակուայ նիւթի հետ աղոնչութիւն չունին։ Ասոնք օտարականներու գիտեմք են, մենք սա խօսքերուն և գործերուն պէտք չունինք։

Վ. — Ի՞նչպէս թէ պէտք չունինք. ուրեմն Եւրոպացւոց կարողութիւնն ո՞ր տեղէն է. արդեօք զուր անոնց յառաջադիմութիւնն, արհեստի կատարելագործութիւնն և գործելու բարեկարգութիւնն՝ կրթութեան ըսկըգրունքներէն զատ ուրիշ պատճառի մը կը վերագրէք։

Եւ — Շատ աղէկ, ընդունինք թէ բոլոր սա գիտութիւններն մեզի համար պէտք են. ընդունինք ալ՝ որ մեր հպատակներն քանի՜ գիտութեան մէջ մեզմէ՛ յառաջ են, անշուշտ սա ալ ուրիշ պատճառ մը չունի, բայց միայն որ անոնք զպրոցներու համար մեզմէ՛ աւելի դրամ կը վասնեն։

Վ. — Անոնց առաւելութեան պատճառն եթէ սա ըլլաւ որ զուր կը յիշէք, փրկութեան ճանապարհն դիւրին պիտի գտնէինք։ Սակայն, աւանդ, մենք կրթութեան համար

առանապատիկ աւելի դրամ և ճիշդ կը վասնենք քան թէ մեր հպատակներն, և բոլոր մեր երկիրներն լեցուն են զպրոցներով։ Մեր հարստութեան կէտն միշտ դրարոցներու վաքք է եղած։ Թողնենք սահին միջոցները. հիմայ մենք լուսաւորութեան նախարարութիւն մը ունինք, անոնք չունին. մենք կառավարական շատ դրարոցներ ունինք, անոնք չունին. մեր նախարարութիւնն ո՞րքան ուսանող խաւրից Եւրոպա, և բոլորն ալ մեզմէ՛ էին։ Քարձրագոյն Դոնն, կառավարչական շրջաններն, գաւառական խորհուրդներն, բոլոր տէրութեան կարգաւորքն՝ և ասոնց ամէն մէկը զպրոց մը և կրթութեան միջոց մ'է, մինչև այսօր միայն մեզի յատուկ են եղեր. սա առաւելութիւններն եթէ հաշուի առնենք, պիտի մենք մեր հպատակներու զատարակներն ըլլայինք, սակայն փորձը ցցուց՝ թէ իրերու դիրքն ճիշդ ասոր հակապատկերն կը ներկայացնէ։

Եւ — Եթէ մեր ուսանողներն քիչ մը ծոյլ են եղեր, դիւրին է ապագային զանոնք խրախուսել և ուղղել։

Վ. — Ձեռք կրնաւ ընդունիլ՝ թէ մեր ուսանողներն միւսներէն աւելի ծոյլ են եղեր. կրօն մը չկայ՝ որ խաւմութենէն աւելի գիտութեանց խրախուսիչ և խթան հանդիսանայ։ Մեր զպրոցներու ուսանողներէն աւելի գործող, աւելի ժրջան, հաստատամիտ և ուսման ազգայն չպիտի տեսնենք։

Եւ — Ուրեմն քրիստոնեայր ինչո՞ւ յառաջադէմ կ'ըլլան։

Վ. — Ասոր պատճառն ես լաւ հասկըցեր եմ, սակայն կը վախնամ ձեզի ըսելու զայն։

Եւ — Ինչո՞ւ կը վախնաք. միթէ միւսներու յառաջադիմութեան պայմանները գիտեալ յանցանք մը կրնան սեպուիլ։

ՏՈՐԹ. ՊԵՐՈՒ

Շարայարիկ